

Arbeider- mesterskapet

avholdes i

SPORTSHALLEN

Fredag 19. jan. og lørdag 20. jan.

Begge dager kl. 20 (8)

A. I. F.s beste
deltar!

Billettpriser kr. 2.00 og 1.00

Galleriet stengt

Centralutvalget for atletikk

NILS MARTINIUS JUSTVIK

Arbeideridretten på Sørlandet i spenningsfeltet mellom borgeridrett og kristenfolk

Mellomkrigstida var preget av kamp og strid mellom samfunnssklassene og stor grad av polarisering. Idretten bar også preg av dette. Kort tid etter konsolideringen av idrettsbevegelsen i 1919 med etableringen av Norges Landsforbund for Idrett (NLI), ble Arbeidernes Idrettsopposisjon (AI) dannet. To år etter AIs dannelse - i 1924 - kom oppfølgeren Arbeidernes Idrettsforbund (AIF). Fram til 1935 stod de to sentrale forbundene - et for borgeridretten (NLI) og et for arbeideridretten (AIF) - steilt mot hverandre. I løpet av de siste årene før krigen kom det til et forlik mellom partene og siden en intensjon om sammenslutning. Sammenslutningen ble forhindret av krigen, men realisert i 1946 gjennom dannelsen av Norges Idrettsforbund.

Arbeiderbevegelsen hadde gjennomgått en radikaliseringsprosess i det andre tiåret av 1900-tallet og framstod omkring 1920 som revolusjonær. Arbeiderpartiet hadde blitt medlem av Den kommunistiske internasjonale (Komintern), og var i de neste årene preget av strid omkring Moskvesene - Kominterns fundament. Som en konsekvens av dette ble Arbeiderpartiet splittet i tre. I 1921 ble Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti dannet av de mest moderate, og i 1923 trakk de mest revolusjonære og Moskva-vennlige seg ut og dannet Norges Kommunistiske Parti. Også i Kristiansand fikk dette konsekvenser. I mars 1921 meldte en del moderate arbeiderpartimedlemmer seg ut og dannet Kristiansand Sosialdemokratiske Arbeiderparti.¹

Våren 1923 - ett år etter dannelsen av Arbeidernes Idrettsopposisjon og under et halvt år før den siste splittelsen i Arbeiderpartiet - nedsatte Kristiansand Arbeiderparti, Kristiansand Kommunistiske Ungdomslag og Statsfunksjonærenes Kommunistlag en komité som fikk i oppdrag «at arbeide for idrettens fremme blant byens arbeiderungdom». 29. mai 1923 ble Kristiansand Arbeideridrettslag (KAIL) dannet.

I artikkelen skal vi se nærmere på bakgrunnen, selve etableringen og utviklingen fram til 1930 for dette arbeideridrettslaget som i flere år var en enslig svale av arbeideridrettslag på Agder. Hvordan klarte KAIL seg i den lokale, polariserte kontekst fram mot 1930, da flere arbeideridrettslag ble dannet? Et vesentlig spørsmål å stille i denne sammenhengen er hva slags forhold KAIL hadde til borgeridretten, eller NLLs lokalorganisasjon Vest-Agder Distriktslag for Idrett, men også til AIF som ikke fikk noen lokalkrets for Agder før nærmere 1930. I overgangen til 1930-tallet styrkes arbeideridretten på Agder ved etableringen av flere arbeideridrettslag og dannelsen av en egen krets for arbeideridrettslag. Hvilken rolle spilte KAIL i denne prosessen og hvordan påvirket det forholdet mellom borgeridretten og arbeideridretten lokalt? Avslutningsvis skal det reflekteres over karakteristiske trekk ved idretten på Sørlandet i mellomkrigstida og da særlig forholdet mellom idrett og religion.

Forskningssituasjon, kilder og metoder

De to sentrale oversiktsverkene om arbeideridrettsbevegelsen i Norge er Petter Larsens *Med AIF-stjerna på brystet* og Finn Olstads første bind av *Norsk Idretts Historie. Forsvar, sport, klassekamp 1861-1939*.² Bind tre og fire i Arbeiderbevegelsens historie i Norge er også viktig i forståelsen av arbeideridretten.³ Noen studier har behandlet avgrensede felt knyttet til arbeideridretten.⁴ De reine regionale studiene som finnes tar for seg arbeideridretten i Sør-Trøndelag, Nord-Østerdal, Salten, Varanger og Aust-Agder.⁵ I denne siste kategorien skal Eirik Sørsdals studie av arbeideridretten i Aust-Agder framheves, siden den gir noen innspill til artikkelens hoveddel. I Aust-Agder ble det første laget - AIL Hauk fra Arendal - dannet i januar 1931. På møtet for dannelsen av laget holdt Rolf Hofmo et foredrag. Han fikk en viktig rolle for dannelsen.

I de to oversiktsverkene av Larsen og Olstad nevnt innledningsvis er det svært få, om noen, referanser til arbeideridretten på Agder. Med unntak av Sørsdals studie finnes det ingen andre studier om arbeideridretten på Sørlandet. Min artikkel bidrar derfor til å utfylle bildet av arbeideridretten.

Artikkelen bygger først og fremst på årsrapporter og styreprotokoller for KAIL fra 1923 til 1940/45. Samme type kildemateriale for Vest-Agder Distriktslag for Idrett trekkes også i noen grad inn for kryssjekking av opplysninger som framkommer i KAILs kildemateriale. Kildemateriale for den andre arbeiderklubben som ble stiftet i Kristiansand, Fagen 32, vil også i noen grad bli trukket inn, først og fremst i forbindelse med spenningene i skihoppmiljøet i byen på begynnelsen av 1930-tallet.

Arkivet til Kristiansand Arbeiderparti ble destruert i 1940. En skriftlig

kilde som vil bli benyttet i utstrakt grad siden mye av det lokale arbeiderpartis arkiver er destruert, er *Kristiansands historie 1914-1945*. Forfatteren, Joh. N. Tønnessen, har gjort et meget godt arbeid for å få fram arbeiderbevegelsens historie i Kristiansand.⁶ Det har heller ikke lyktes å finne arkivet for den ovenfor nevnte Sørlandets krets av Arbeidernes Idrettsforbund, eller den seinere Vest-Agder krets av AIF. På grunnlag av KAILs arkiv er avisen Sørlandet gjennomført for deler av mellomkrigstida. Høyre-avisen Christiansands Tidende og Venstre-avisen Fædrelandsvennen er også brukt som kilder.

Med ryggen mot veggen?

På første side i KAILs protokoll finnes en blyantskrevet, innlimt tekst som nevner de tørre fakta omkring etableringen av arbeideridrettslaget i slutten av mai 1923. Avslutningen på teksten er ikke helt uten temperatur: «Det var kampens år den gang. Norges landsforbund anerkjendte streikebrytere som sine medlemmer av Idrettsforbunde [sic].» Hva var konteksten for det nystiftede arbeideridrettslaget?

Det fantes bare et idrettsforbund på denne tida, Norges Landsforbund for Idrett (NLI). Arbeidernes Idrettsforbund lå litt over et år inn i framtida da KAIL ble stiftet, så det mest nærliggende for den nystiftede arbeideridrettsklubben var å knytte kontakt med lokalorganisasjonen til NLI, Vest-Agder Distriktslag for Idrett.

Den første arbeiderklubben ble dannet i 1909 - i Kristiania. Fram mot 1920 utviklet arbeiderbevegelsen seg i revolusjonær retning. I kampen mellom klassene som utspant seg i denne tida, spilte også etter hvert idretten en viktig rolle, med Arbeiderpartiets ungdomsforbund som spydspiss. I 1918 nedsatte ungdomsforbundet et idrettsutvalg som i 1920 utvirket at arbeiderungdomslagene i Kristiania dannet idrettslaget Spartacus. Gjennom idrettsaktivitet skulle arbeiderungdommen dyktiggjøres til den kampen som måtte utkjempes mot borgerskapet en gang i nær framtid. Koblingen av idrett og politikk viste seg våren 1922 ved at Arbeidernes Idrettsopposisjon (AI) ble dannet. AI skulle organisere idrettslag utenfor og innenfor Landsforbundet. All slags idrett skulle drives, men streikebryteri måtte bekjempes i idrettslagene. Vi ser at den dagsaktuelle situasjonen med sterk polarisering, arbeidskamper, streiker og lockout og økonomisk usikre tider slo inn i idrettsbevegelsen. Landsforbundet var gjennom den økonomiske støtten underlagt Forsvarsdepartementet, og militarisme var et sterkt element i Landsforbundets tradisjon. Innen Landsforbundets idrettslag ble det rekruttert streikebrytere og medlemmer til den høyreaktivistiske Samfunnshjelpen.⁷

De 70 medlemmene i den nystiftede klubben KAIL var nok oppildnet denne maikvelden i 1923 til å fremme arbeideridretten etter å ha lyttet

Daværende sportsredaktør i Arbeiderbladet, Nils Hønsvald, holdt en sterk og motiverende appell til ledelsen i Kristiansand Arbeideridrettslag om å melde seg inn i Arbeidernes Idrettsopposisjon på lagets første generalforsamling i april 1924. Den 8. og 9. juni samme år holdt Idrettsopposisjonen en landskonferanse i Folkets Hus i Oslo, og besluttet med 55 mot 4 stemmer å danne Arbeidernes Idrettsforbund.

til foredragsholderen som kom med «eksempler på arbeideridrettsbevegelsens framgang overalt i andre land». I kjølvannet av foredraget tok møtet opp en eventuell tilslutning til AI, «men der blev besluttet foreløpig at stå utenfor». Det gis ingen nærmere begrunnelse for vedtaket.

Under en måned etter stiftelsen, på det andre styremøtet i klubben, var hovedsaken å gjennomgå og vedta lovene for klubben. Et ekstraordinært årsmøte måtte til for å få et endelig vedtak. Etter at paragraf for paragraf var gjennomgått og godkjent refererte formannen «en skrivelse fra hr. oberst Ording angående in strukser for benyttelse av Gimlemoen som treningsplads. Det blev vedtat snarest mulig at søke om at bli optat i kretsen.» Instruksjonen er ikke å oppdrive, men en rimelig tolkning av referatet på dette punkt er at instruksjonen må ha hatt et krav om medlemskap i kretsen, Vest-Agder Distriktslag for Idrett, for idrettsklubber som ville trene på Gimlemoen, en av få brukbare treningsarenaer i Kristiansand. Av Distriktslagets protokoller går det fram at KAIL ble medlem av Distriktslaget i Vest-Agder 18. oktober 1923.

På KAILs første generalforsamling våren 1924 var «'Arbeiderbladets sportsmedarbeider', red. Hønsvald» kveldens hovedtaler. Nils Hønsvald anbefalte laget å melde seg inn i Idrettsopposisjonen: Etter en kort diskusjon fikk styret i oppdrag å ta saken opp, men KAIL ble aldri innmeldt i AI og det gikk lang tid før det ble aktuelt å melde laget inn i AIF.

I 1924 og 1925 var KAIL tilsluttet Distriktslaget, begge år med 50 medlemmer. I 1926 meldte KAIL seg ut av Distriktslaget, men i 1927 ble medlemskapet fornyet. I 1928 meldte KAIL seg ut for godt. KAIL var det eneste arbeideridrettslaget som var medlem av Vest-Agder Distriktslag. Først i 1930 ble nye arbeideridrettslag dannet. Det andre arbeideridrettslaget i Kristiansand, Fagen 32, ble etablert i 1932 og hadde tette bånd til fagbevegelsen. På dette tidspunktet var det totalt uaktuelt å melde seg inn i Distriktslaget.

«Skjær i sjøen» - borgerskapet og kristenfolket mot arbeideridretten?

Etter den første halvårsberetningen å dømme var KAIL en sportslig suksess. Klubben hadde satset på friidrett og fotball. I friidrett hadde klubben arrangert konkurranser med «jevnt over pene resultater». Fotballaget hadde til tross for noe «leven» omkring laguttak spilt flere kamper, blant annet mot Vennesla Idrettslag og Donn - «Lakksko-

klubben».⁸ Men optimismen fra høstsesongen var som blåst bort da halvårsberetningen fra slutten av mars 1924 ble skrevet:

Styret har to ganger sendt andragende om leie av skolens gymnastikklokaler; begge ganger med blankt avslag tilfølge. Ett andragende er sendt til kaptein Kobberstad om exerhuset, men dette blev også avslått. I det hele har de borgerlige klubber og representanterne i skolestyret vist en avgjort antipati mot idrettslaget.⁹

I den påfølgende setningen nevnes det at laget er meldt inn i Distriktslaget, men at fotballkretsen ikke har latt høre fra seg. Det å være medlem av Distriktslaget var viktig, siden det å være med i fotballkretsen krevde egen søknad og godkjennelse fra de andre medlemsklubbene. Avisen Sørlandet hadde i slutten av april stilt spørsmål til noen av klubbene - Donn, Start, KAIL og Press - om den forestående sesongen. Fotball var i fokus, og KAILs formann nevnte at medlemskap i fotballkretsen var avslått - «av meget tvilsomme grunde». Han la til at KAIL hadde «faat forespørsler fra Idrettsopposisjonen om å melde oss ind der. - Men nu agter jeg ikke at si mer, sier Schølberg og viser os vinterveien».¹⁰ Bare Vennesla Idrettslag støttet KAILs søknad om opptak i fotballkretsen. Medlemskapet i fotballkretsen var avgjørende for aktiviteten og muligheten til å spille kamper. I friidrettskretsen var KAIL medlem, og der var det et upåklagelig samarbeid mellom Kristiansand Idrettsforening, Underoffiserenes Idrettsforening og KAIL.¹¹

Anklagene ovenfor om sterk antipati blant skolestyrets representanter på bakgrunn av avslagene om bruk av skolens gymnastikklokaler og fotballkretsens avslag på medlemskap, vekker en viss nysgjerrighet. Kan spenningene i disse to sakene tolkes som uttrykk for borgerskapet eller borgeridrettens kamp mot arbeiderbevegelsen og arbeideridretten? Etter finlesning av skolestyrets referater som vil bli redegjort for nedenfor, kan det tolkes en annen spenning inn i saken - et anspent forhold mellom representanter for kristenfolket og arbeiderbevegelsen.

Ved to anledninger høsten 1923 søkte arbeideridrettslaget skolestyret om å benytte en av skolens gymnastikksaler til trening noen ganger i uka. Den 25. oktober 1923 var saken oppe første gang - med et knepent avslag (5-4). To representanter må ha vært fraværende, siden det var 11 medlemmer av skolestyret.¹² KAIL må ha øynet en mulighet for et positivt svar fra skolestyret, for på det neste skolestyremøtet var det søkt på nytt. Avslaget var enda klarere denne gang (7-4).¹³ KAILs framstøt for å få tilgang til egnede treningslokaler er en gjennomgående jeremiade i kildene. Oppmuntringene var få. Mot slutten av 1930 ironiserer KAILs referent over situasjonen: «Skolestyret har været så elskværdig at nekte laget treningslokale.»¹⁴

To andre klubber i Kristiansand hadde på begynnelsen av 1920-tallet søkt skolestyret om leie av treningslokaler. For det første var det Atletklubben Sparta, som ble medlem av Distriktslaget i 1922 og ikke var noen arbeiderklubb, som søkte. Også Sparta fikk avslag.¹⁵ Sparta dreiv med bryting og boksing som atletklubbene hadde som hovedaktiviteter. Kan det ha vært kampsportenes noe voldelige karakter som ble vanskelig for skolestyret å akseptere, og at de av den grunn nektet klubben treningslokale? Spørsmålet stilles her, men vil bli tatt videre mot slutten av artikkelen der det særegne med Sørlandet drøftes.

For det andre søkte den veletablerte klubben «Donn» om «at faa laane et gymnastiklokale - helst på Kongensgates skole - til turning 1 å 2 gange i uken». Uten begrunnelse ble også denne søknaden avslått. Vi skal likevel merke oss at dette var en fotballklubb som søkte om leie av treningsarealer for turnaktiviteter og som dermed gikk ut over kjerneaktiviteten fotball og inn på et område der byen var vel skodd: Kristiansand Turnforening drev et godt arbeid og hadde egen turnhall fra 1903. En nærliggende forklaring på disse to avslagene kan være at gymnastikklokaler var et knapphetsgode i byen. I en tid da nye klubber stadig dukket opp var det vanskelig å skaffe alle treningsarealer.

Når skolestyret avviste arbeiderklubben hadde dette muligens en annen grunn enn plassmangel - det var en forskjellsbehandling på ideologisk grunnlag som arbeiderklubben opplevde som antipati. I skolestyret fra 1923-1925 satt det to representanter for Arbeiderpartiet. Ut over disse er det i protokollene gjengitt partitilhørighet for åtte andre representanter; én fra Venstre, to fra «Liberale velgerforening» (Høyre og Frisinnede Venstre) og tre fra grupperingen «De Kirkelige korporasjoners liste».¹⁶

De tre årene 1919, 1922 og 1925 stilte «De Kirkelige korporasjoners liste» til skolestyrevalgene.¹⁷ I 1919 fikk denne lista 60 prosent av stemmene, noe som viser at temaer av kristelig karakter kunne overskride de politiske partiskillene. De neste tre årene brukte representantene for den kirkelige lista sin makt til å ansette skolebestyrere som hadde et tydelig kristent livssyn, men dårligere ansiennitet og faglige kvalifikasjoner enn andre søkere. Skoledirektøren og departementet underkjente ansettelsene. I det neste valget - i 1922 - gjorde lista et dårlig valg, mistet flertallet og måtte se at formannen i skolestyret gikk til Arbeiderpartiet. Det er et poeng i denne polariserte politiske og livssynsmessige situasjonen at Arbeiderpartiet var et revolusjonært parti i 1922 som mange på borgerlig side fryktet.

Våren 1921 inntraff splittelsen i Kristiansand Arbeiderparti ved at Kristiansand Socialdemokratiske Arbeiderparti ble dannet. En av de sentrale arbeiderlederne, møbelsnekker Olav Brunvand, meldte seg ut av Arbeiderpartiet og inn i det nystiftede partiet da det lokale arbeiderpartilaget

med stort flertall stemte for tilslutning til Moskva-tesene. Brunvand var medlem av bystyret for Arbeiderpartiet, men det nye partiet konstituerte seg med egen bystyregruppe på seks medlemmer hvor Brunvand var formann. I kommunevalget i 1922 økte venstresida sin styrke totalt ved at sosialdemokratene fikk fire og Arbeiderpartiet - kommunistene - 14 representanter. Bitterheten i striden mellom de to arbeiderpartiene viste seg ved at Arbeiderpartiet hindret Brunvand å få plass i formannskapet. Sosialdemokratene startet også avisen Kristiansand Social-Demokrat eller «Brunvandposten» som den ble kalt.

Ovenfor har vi nevnt at KAIL gjennom hele 1920-tallet sleit med å få treningsarealer. Klubben var liten og bestod av arbeidsfolk, og både klubben og medlemmene strevde for å overleve som nedre sjikt i samfunnet. Det var relativt enkelt og tilforlatelig å diskriminere gjennom fordeling av treningstider. På den annen side har vi sett at også andre etablerte klubber fikk avslag, og da var det kanskje et annet argument som lå bak avslagene i skolestyret - det kristelige - om at ungdommer ikke burde drive med noe så verdslig som idrett. Mer om dette i siste del av artikkelen.

Kilden sitert ovenfor nevner at fotballkretsen i lang tid avviste arbeideridrettslaget. En nærliggende forklaring på avvisningen kan være at fotballkretsen på ideologisk grunnlag ikke ønsket arbeiderne med i fotballspillet. Det fantes imidlertid ingen bestemmelser i Norges Fotballforbund rettet mot arbeiderne. Men det kan tenkes at enkelte klubber ønsket å holde arbeiderklubbene utenfor. I fotballforbundets regelverk fra 1909 fantes det bestemmelser som ga et flertall av klubber i en krets vetorett mot opptak av nye klubber. På 1920-tallet var den rådende holdning i fotballforbundets ledelse at bare de beste og mest levedyktige klubbene skulle få bli medlemmer.¹⁸

Avvisningen av arbeidernes idrettslag kan ha en mer konkret og praktisk årsak som vi allerede har antydnet ovenfor. Flere nye idrettslag ble dannet ut over på 1920-tallet i Kristiansands-regionen. Det manglet baner og de som fantes var dårlige. Og jo flere lag på samme gresset, desto dårligere ble banen. Idrettsplassen på Møllevannet som var etablert i begynnelsen av 1920-årene var dårlig drenert og gjørmete etter regn. Gressbane ble et krav fra idrettsmiljøet, selv om dette ikke ble innfridd før etter krigen. Dette, sammen med at tre klubber i Kristiansand kjempet om hegemoniet i byen, har idrettshistorikere sett på som en vesentlig årsak til at det idrettslige nivået ikke var høyere.¹⁹ Et annet forhold som kunne gå ut over et nystartet lag som arbeideridrettslaget var at de etablerte fotballklubbene selv ville ta hånd om fotballtalentene. Et siste moment er eventuelle økonomiske motiv for å holde

Men det kan tenkes at enkelte klubber ønsket å holde arbeiderklubbene utenfor. I fotballforbundets regelverk fra 1909 fantes det bestemmelser som ga et flertall av klubber i en krets vetorett mot opptak av nye klubber.

arbeiderklubben utenfor. Det er vanskelig å konkludere entydig i spørsmål om hvorfor arbeideridrettslaget ikke fikk treningstider. Flere av de forhold som har vært nevnt ovenfor kan ha spilt inn.

KAIL - det synkende skip?

KAILs forhold til Arbeidernes Idrettsopposisjon må karakteriseres som lunkent til tross for et relativt heftig press våren 1924 for å knytte seg til organisasjonen. Vi skulle tro at da den landsdekkende organisasjonen for arbeideridrettslag, AIF, ble dannet i begynnelsen av juni 1924, ville KAIL innta en mer aktiv og positiv holdning ved å bli medlem. Ved AIFs etablering ble det appellert på førstesiden i Sørlandet 12. juni: «Bestem Eder! og staa ikke lenger likegyldig overfor arbeideridrettsbevegelsen [...]. [A]rbeiderungdommen forgiftes av den borgerlige opium, gjør skarp front mot borgerskapets forsøk paa aa innhulle arbeiderungdommen i løgn og vane.» Avisens leder fulgte opp samme dag.

Først høsten 1925 ble det gjort et enstemmig vedtak om å melde KAIL inn i AIF.²⁰ Det førte til at KAIL i nærmere et halvt år hadde medlemskap både i Vest-Agder Distriktslag for Idrett og AIF.²¹ Distriktslaget aksepterte ikke dette og strøk KAIL av listene i april 1926.²² I august 1926 meldte klubben seg ut av AIF og umiddelbart etter på nytt inn i Distriktslaget.²³ De fire foregående månedene hadde blitt gjennomført på sportslig lavbluss. Det gikk ikke særlig mye bedre med det sportslige etter at KAIL igjen ble medlem av Distriktslaget. I mars 1928 klagdes det over elendig økonomi i KAIL, og laget bestemte å melde seg ut av Distriktslaget og friidrettskretsen. I mai 1928 var det ugjenkallelig slutt.

KAILs vankelmodighet både i forhold til Arbeidernes Idrettsopposisjon, AIF og Distriktslaget viser oss et arbeideridrettslag som manøvrerer i vanskelig farvann. Det å holde seg inne med Distriktslaget var avgjørende for den sportslige aktiviteten. Vi har sett at den eneste arbeideridrettsklubben i området måtte være en del av Distriktslaget for å få delta i kamper og konkurranser. Et annet forhold - det økonomiske - spilte også en avgjørende rolle. Det var bare det borgerlige NLI som fikk økonomisk støtte fra staten, og i NLIs Distriktslag var denne statsstøtta helt avgjørende for aktiviteten i mellomkrigstida.²⁴ KAIL benyttet seg av statsstøtta i løpet av tida laget var medlem av Distriktslaget.²⁵ AIF hadde på sin side svært lite å tilby økonomisk siden forbundet ikke fikk statsstøtte før mot slutten av 1930-årene. Arbeiderpartiets representanter prøvde å fremme dette i Stortinget, men ble alltid nedstemt.²⁶

15. AUGUST 1933

ARBEIDER- IDRETT

NR 4

♦ ORGAN FOR ARBEIDERNES IDRETTSFORBUND ♦

6. AARG.

Vordende arbeidermestere i fotball prydet forsiden av AIF's organ Arbeideridrett, 15. august 1933.

En rekonstruksjon av KAIL - ny æra for arbeideridretten?

Efter å ha ligget nede en kort tid, blev Arbeidernes Idrettslag rekonstruert efter initiativ av Kristiansands Kommunistiske Ungdomslag den 13 februar 1929. Alle idrettsinteresserte blev innbudt til møte i Arbeiderforeningen og tilslutningen fra ungdommens side var ganske god.²⁷

Det var formannen i AIF på 1930-tallet og i Norges idrettsforbund etter krigen, Arthur Ruud, som holdt kveldens foredrag om arbeideridretten og dens betydning for ungdommen. Dette skapte livlig debatt, men ved valgene forsvant en stor del av forsamlingen. Dette til tross, et styre ble valgt. Medlemskap i AIF kom opp som sak på et medlemsmøte noe seinere våren 1929, men det ble bestemt at laget skulle «bli stående ubundet inntil videre.»²⁸ Likevel viste det seg en sterkere bevissthet omkring arbeideridretten i Sørlandets spalter denne våren ved at en egen logo «Arbeideridræt» ble satt inn når arbeideridretten ble referert eller kommentert.²⁹ I september 1929 ble det avgjort med 13 mot åtte stemmer å melde KAIL inn i AIF, men fortsatt gjorde det seg gjeldende en uro om at tilslutning til AIF ville føre til frafall av medlemmer. Denne uroen blant enkelte medlemmer er lett å forstå på bakgrunn av KAILs historikk. Bare å holde seg til AIF hadde vist seg vanskelig både sportslig og økonomisk.

Et annet forhold som bør tas med i denne sammenheng er at i løpet av 1929 gikk styringen av AIF over fra kommunistene til det fusjonerte DNA. Da AIF ble etablert i 1924 ble det ikke opprettet noen tilknytning til noen av de tre arbeiderpartiene - AIF skulle være en bevegelse for hele arbeiderbevegelsen. Riktignok ble det knyttet kontakt til Den Røde Sportsinternasjonale (RSI) som hadde linjer til Komintern. Det ble nokså tydelig at kommunistene var sterke i AIF de første årene etter dannelsen. DNA så med økende bekymring på kommunistdominansen i AIF og prøvde å gjøre kommunistene rangen stridig. I 1929 spisset det hele seg til, og på landsmøtet dette året tok DNA over makta i AIF.³⁰ Dette kan ha vært en medvirkende årsak til at KAIL ble varig medlem av AIF først i 1929. Før 1929 var et kommunistisk preget AIF mindre attraktivt for lokale arbeideridrettsinteresserte. Kommunistene var svake i Kristiansand, mens DNA stod sterkt i tida omkring 1930 og hadde ordføreren, Johan Øydegard.³¹

KAILs lover som ble vedtatt i september 1929 var bare kosmetisk forskjellig fra de lovene som var vedtatt ved stiftelsen i 1923. Ved tilslutning til Distriktslaget kom det inn enkelte marginale endringer.³² I januar 1930 ble lovene godkjent av AIF - med en arbeiderorganisasjons tydelige stempel. Klasseperspektivet ble mer tydelig. Byens ungdom var ikke

lenger målgruppen, nå skulle det skapes «en sund og sterk opvoksende slekt» som «ledd i arbeidernes idrettsbevegelse» med formål å utbre idrett blant arbeiderne.³³

Ville rekonstruksjonsprosessen gjennom nærmere ett år med skjerpede klassekamplover krones med hell ut over 1930-tallet? Året 1930 startet godt med agitasjonsmøter i både mars og mai. Medlemsstokken økte. Agitasjonsmøtet den 30. mai ble en batalje utenom det vanlige der polariseringen i samtiden ble stilt til skue. Arbeiderforeningen var «stuvende full», og mange måtte gå uten å komme innenfor dørene. Fædrelandslaget stilte en stor kontingent med Anders Lange, ansatt sekretær i laget fra 1929 til 1935, i spissen.³⁴ Ved innledningen av møtet ble det gjort «uttrykkelig oppmerksom på at fedrelandslagets medlemmer ikke var innbut [sic]». Etter et foredrag om idrett og politikk, som var «det beste foredrag som noen gang var holdt i Kristiansand», ble det et ordskifte som ble ledet av en av de sentrale arbeiderpartilederne i byen, Karl Rosenløw. Etter referentens mening mestret han «gemyttene på en utmerket måte» til tross for at Anders Lange virkelig spilte seg opp som selvbestalt leder av opposisjonen i forsamlingen.³⁵

Polarisering finner vi også seinere dette året under stortingsvalget med de borgerlige partienes såkalte «borgerfront» mot Arbeiderpartiet. Den lokale arbeideravisen Sørlandet la ikke fingrene imellom: «Et forskremt folk i valg [...] bibelen og lommeboken i fare.»³⁶ Det at Arbeiderpartiets forhold til kristendommen kom opp som et sentralt tema bidro kraftig til spenningen.³⁷ Den som leste Høyre-avisa Christiansands Tidende på valgdagen 20. oktober i 1930 ble advart på det kraftigste mot å stemme på Arbeiderpartiet.

Agitasjonen ble også drevet utenfor Kristiansands grenser i 1930. Styret i KAIL skrev i mars til arbeiderpartilagene i Mandal, Farsund, Vennesla, Evje, Arendal og Eydehavn med oppfordring om å danne arbeideridrettslag. Noen måneder seinere ble det meldt at KAIL hadde «tat initiativet til stiftelse av Arbeidernes Idrettskrets på Sørlandet omfattende Vest og Aust Agder» - så langt med lag bare fra Vest-Agder.³⁸

Oppsvinget i KAIL er i tid tilnærmet parallelt med oppsvinget for den lokale arbeiderbevegelse. At dette kan ha en sammenheng, skal ikke utelukkes. Fusjonen av de to arbeiderpartiene i 1927 førte til at medlemstallet økte fra 400 dette året til omkring 800 i 1930. I antall foreninger under partiet lokalt telles 19.³⁹ I KAIL var veksten i medlemsmasse og aktivitet påtagelig. Våren 1930 opplyses det om 100 medlemmer og at KAIL «vil nok med tiden bli byens største lag». Økonomien bedret seg også, men ble aldri helt god.⁴⁰ I oktober 1932 het det: «A.I.L. har hatt en utmerket sesong. [...] Alt i alt teller nu laget 350 medlemmer, både aktive og passive, og har i hele år vært i jevn vekst.»⁴¹

Polarisering finner vi også seinere dette året under stortingsvalget med de borgerlige partienes såkalte «borgerfront» mot Arbeiderpartiet.

I tillegg til KAIL var det også kommet til to andre arbeideridrettslag i byen, Fagen 32 og AIK Lund, som i 1934 hadde 250 medlemmer i tillegg til 700 gutter og jenter under 16 år.⁴² Med en slik styrke våget arbeiderklubbene å utfordre borgeridretten.

Spenninger i hoppbakken og på fotballbanen.

Kristiansand Ski- og Skøiteklubb Oddersjaa - landets eldste skiklubb med sammenhengende historie tilbake til 1875 - hadde herredømme i hoppbakkene i Kristiansands-området. Klubben eide de fleste sentrale bakkene rundt Kristiansand - Klappane, Tinnheia og Suldalen - noe som tidligere hadde ført til vansker når andre klubber ønsket å arrangere hopprenn. I 1916 ville Donn prøve seg i en av Oddersjaas bakker, og i Donns 100-års historikk heter det: «Ja, dette var Donn`s første og forhaabentlig ogsaa sidste kontrovers med gamle hæderskronede Oddersjaa.»⁴³

I 1933 meldes det at KAIL-medlemmenes dårlige resultater i hoppbakken skyldtes de dårlige treningsforholdene. Men for første gang hadde laget avholdt et skirenn:

Den borgerlige skiklubb «Oddersjaa» forsøkte med alle mulige midler å hindre rennet, men dette mislykkedes helt. De negtet laget bakken, men idrettslaget okkuperte den, og rennet blev efter omstendighetene meget vellykket.⁴⁴

Første stikk til KAIL, etter all sannsynlighet i Klappane. Året etter heter det at KAIL «hadde også i år tillyst skirenn i Klappane». Oddersjaas mottrekk mot arrangementet var sperring av bakken med kjettinger. Disse kan ikke ha hatt den store betydning siden rennet ble avlyst på grunn av mangel på snø.⁴⁵

Neste år ble det unødvendig å måtte okkupere bakken eller risikere å bli møtt med kjettinger, for arbeiderklubbene med Fagen 32 i spissen fikk sin egen hoppbakke nord for byen. 10. mars 1935 ble Storheia innviet med et lengste hopp på 47,5 meter. Rennet denne dagen samlet 3000 skuelystne.⁴⁶

Spenninger mellom idrettsmiljøene ga seg også andre utslag. To gutter fra arbeiderhjem og med sterk tilhørighet til arbeiderbevegelsen ble i oppveksten rekruttert inn i «lakkskoklubben» Donn, siden de bodde i klubbens rekrutteringsområde i den sørlige del av Kvadraturen. Her bodde de mer velstående i byen. Med KAILs etablering i 1923 kom guttene i en lojalitetskonflikt. De to guttene forteller at faren stadig vekk ble konfrontert med sønnenes innsats - endatil solide innsats - i «lakkskoklubben». Faren ble oppfordret til å presse på for at guttene engasjerte seg i KAIL. Guttene stod imot og ble værende i Donn.⁴⁷

AIFs prinsipp-program «Idrett og politikk» fra 1933, ble ført i pennen av handlingsideologen Rolf Hofmo. Her skriver han blant annet «Mangen ungdom som på grunn av arbeidsløshet og fattigdom har vært utenfor både samfund og arbeiderbevegelse, er gjennom arbeideridretten og dens lag kommet i kontakt med arbeiderbevegelsen og er blitt en del av den kunnskapsøkende og kjempende arbeiderklasse».

To andre unggutter, som riktignok hadde gått gradene i KAIL, valgte eller snarere ble presset til en annen strategi. Ut over på 1930-tallet var de to blitt habile fotballspillere og attraktive for de andre klubbene i Kristiansand. Begge gikk inn i Start. Presset fra gamleklubben ble så problematisk at de noen år ga etter og gikk tilbake til KAIL. Men KAIL ble aldri noen suksess på fotballbanen, så de returnerte til Start.⁴⁸

Sørlandets Arbeideridrettskrets

Arbeidernes idrettskrets på Sørlandet, som innbefattet både Aust- og Vest-Agder, ble etter all sannsynlighet stiftet 14. oktober 1930, med bare representanter fra Vest-Agder.⁴⁹ I andre halvårsberetning for KAIL fra november 1930 er det et sterkt fokus på fotball, som var hovedaktiviteten til laget. 13 kamper hadde vært spilt.⁵⁰ Navnene på motstanderne viser med all tydelighet at KAIL måtte reise lange avstander for å spille kamper – til Egersund og Stavanger. KAIL deltok for første gang i Arbeidermesterskapet i fotball i 1930.⁵¹

I Aust-Agder ble det første laget – AIL Hauk – dannet i januar 1931. Rolf Hofmo var til stede på dette møtet og understrekte kampen mellom «de to leire som ligger i stadig kamp med hverandre». Sørlandets krets av Arbeidernes Idrettsforbund var som vi har sett dannet med base i KAIL i Kristiansand. Lagene i Aust-Agder ville ikke gå med i denne kretsen med følgende begrunnelse: «[...] i Aust-Agder mente man ordningen var både tungrodd og uøkonomisk, samtidig som det var en fare for å bli tilsidesatt når en hadde Kristiansand som hovedbase». Aust-Agder AIL ble stiftet 14. juli 1931 med journalisten og den senere forfatteren og politikeren Sigurd Evensmo som formann.⁵²

Omtrent et år forut for dannelsen av AIL Hauk hadde KAIL tatt et initiativ til «stiftelse av arbeideridrettslag». Mandal arbeiderungdomslag og arbeiderpartiene i Farsund, Vennesla, Evje, Arendal og Eydehavn hadde blitt tilskrevet om dannelsen. Evje og Eydehavn hadde ikke svart på henvendelsen. Styrets vurdering var at Arendal og Farsund lå best an til å få startet arbeideridrettslag, riktignok like etter Mandal. Mandal AIL ble stiftet i april 1930. Styret hadde virkelig stått på. Henvendelsen til AIF sentralt for å få en foredragsholder til Agder hadde strandet – på økonomi – i første omgang.⁵³ I desember 1930 var Rolf Hofmo i Vennesla og i januar året etter var han i Arendal.⁵⁴ Begge steder ble det stiftet arbeideridrettslag. Kan KAILs press mot sentralt hold i AIF ha båret frukt?

Vi har ikke noe grunnlag for å svare bekreftende, men det at det var Rolf Hofmo som ble sendt til Sørlandet som agitator er ikke uten en viss betydning. Det forteller i alle fall om et sentralforbund som ønsket å styrke arbeideridretten på Agder. Hofmo hadde vært engasjert i arbeideridretten fra tida omkring 1920, men i 1925 ble han ekskludert fra

Arbeiderpartiet. Han fortsatte sitt engasjement i arbeideridretten og viste til fulle sine administrative og organisatoriske evner. Da han i 1930 og 1931 var på agitasjonsreise på Agder hadde hans forhold til Arbeiderpartiet blitt gjenopprettet.⁵⁵

Vest-Agder Arbeideridrettskrets (VAAIK) protokoller finnes ikke, men ved hjelp av organet for AIF, Arbeideridrett, kan deler av historien rekonstrueres. I begynnelsen av 1934 ga bladets redaksjon Rolf Hofmo i oppdrag å lage en oversikt over utviklingen av AIF fra «1. april 1931 til 1. januar 1934».⁵⁶ Trekvart år etter dannelsen av VAAIK var seks arbeideridrettslag tilsluttet kretsen. Bare ett nytt lag sluttet seg til i 1931, men fire kom med det neste året. I 1933 kom fem nye lag til, slik at det ved begynnelsen av 1934 var 12 lag i kretsen. I løpet av det neste året har det vært litt av en boom, for i 1935 var det 20 lag og 1300 medlemmer i VAAIK.⁵⁷ På det meste skal det ha vært 23 arbeideridrettslag i VAAIK, og i Aust-Agder Arbeideridrettskrets 24 arbeideridrettslag.⁵⁸ Aust-Agder-kretsen hadde etter bare et halvt års drift fem lag. 1932 er det store året for denne kretsen med ti nye lag innmeldt. Aust-Agder fikk seks nye lag i 1933 og endte totalt opp med 19 arbeideridrettslag tilsluttet.

Sammenfatning

Alle arbeideridrettslagene på Agder ble dannet i perioden høsten 1929 til 1940, på ett unntak nær. KAIL som ble dannet våren 1923, overlevde så vidt 1920-tallet og ble den store pådriveren for arbeideridrett etter rekonstruksjonen av idrettslaget våren 1929. KAILs periode som eneste arbeideridrettslag falt inn i en polarisert tid. Det har vært av interesse å se hvordan arbeideridrettslaget taklet disse spenningene.

KAIL sprang ut av arbeiderbevegelsen, men av økonomiske grunner måtte KAIL holde tett kontakt med NLI's lag og ha avstand til fagbevegelsen og de to arbeiderpartiene i Kristiansand. Likevel var det aldri tvil om hvor lojaliteten lå. Når det gjelder idrettslig organisering ble KAIL aldri medlem av Arbeidernes Idrettsopposisjon, men KAIL hadde medlemskap i AIF i to kortere perioder på 1920-tallet. At AIF var kontrollert av NKP i denne perioden skinner ikke gjennom i kildene. Så fort AIF-tilknytningen ble oppdaget reagerte det borgerlige Distriktslaget med utestengelse, og KAILs idrettslige ambisjoner måtte settes på vent eller senkes betraktelig. Forholdet til AIF var et stadig tilbakevendende tema på medlemsmøter i KAIL og klubben manøvrerte så godt som mulig mellom de to sentrale organisasjonene.

Av AIF's 36 000 idrettsmenn, finnes ingen nøyaktige tall over hvor mange av disse menn som egentlig var kvinner. Ved siden av vinteridrettene, var det de mannsdominerte grenene som fotball, friidrett og ikke minst boksing som var toneangivende. AIF's syn var foreløpig at «Kvinneidretten må stilles opp som et eget begrep, fordi den kvinnelige organisme i hele sitt anlegg er forskjellig fra mannens, derfor stiller andre krav og også forlanger at det tas hensyn til kvinneorganismens eiendommeligheter».

Da KAIL ble rekonstruert tidlig våren 1929, var de to arbeiderpartiene lokalt fusjonert og i AIF hadde de fusjonerte overtatt. KAIL ble varig medlem av AIF med lover som understreket klassebevisstheten. Med det lokale fusjonerte Arbeiderpartiet og AIF i ryggen ble KAIL langt mer offensiv. Dette viste seg i de initiativ som ble tatt for å danne nye arbeideridrettslag og arbeideridrettskretser, men også i møte med Fædrelandslaget's Anders Lange. Polariseringen i idretten kom spesielt til syne i hoppbakken. Hoppbakkeieren Oddersjaa hindret arbeideridrettslagene i å avvikle renn med den konsekvens at KAIL og Fagen 32 bygde «Storheia» hoppbakke, noe som var et formidabelt løft.

KAIL kom fra første stund i et spenningsforhold til skolestyret i Kris-

tiansand på grunn av alle avslagene om treningstider i skolenes gymnastikksaler. Avslagene ble oppfattet som antipati. Studiet av skolestyrets protokoller avdekket at det ble gjennomført separate valg til skolestyret og at «De kristne korporasjonerens liste» fikk stor oppslutning både før og etter 1920. Antipatien KAIL opplevde i møte med skolestyrets representanter har blitt knyttet til det sterke innslaget av kristne i skolestyret. Var det slik at KAIL ble nektet på kristent-ideologisk grunnlag fordi klubben stod i ledtog med en revolusjonær, kommunistisk og antikristelig arbeiderbevegelse, eller kan det ha å gjøre med et kristent synspunkt om at ungdom ikke burde drive med idrett i det hele tatt, siden også andre borgerlige klubber ble nektet treningsarealer?

Vi skal ikke konkludere bastant omkring disse spørsmål, men avslutningsvis påpeke viktige sider ved perioden fra 1870 og fram mot 1970 som karakteriseres som «den lekmannsbaserte omvendelseskristendommens gyldne hundreår i lokalsamfunnene på Agder».⁵⁹ I det minste ligger det ansetser til en konklusjon. Den nevnte kristendommstypen har preget store deler av Agder med sin avvisning av alt som ikke var spesifikt kristent. Det å satse og engasjere seg i idrett ble sett på som langt på vei unødvendig. Dette er nok en av grunnene til at Agder i idrettslig sammenheng har blitt karakterisert som «det mørke fastland i Norge».⁶⁰ I de tre nasjonale idrettshistoriene om henholdsvis norsk idrett, fotballforbundets historie og arbeideridrettens historie er Sørlandet langt på vei en parentes.⁶¹ I Olstad og Tønnessons idrettshistorie finnes det riktignok spørsmålsstillinger omkring sørlendingenes svake oppslutning og prestasjoner. På begynnelsen av 1900-tallet hadde en av de store motivatorene for idrettsaktivitet, utsendt av Centralforeningen, holdt foredrag på en rekke steder på Sørlandet. Han registrerte at utvandringen var en hemsko for idretten, men den største hindringen utgjorde det han kalte den «grasserende pietisme».⁶² 50 år seinere var oppslutningen om idretten fortsatt svak på Sørlandet. Tønnesson referer i den forbindelse til en undersøkelse fra slutten av 1950-tallet som viste at det var svært uvanlig å ha medlemskap i både idrettslag og kristelig gruppering.⁶³

I 1928 trakk en rekke avdelinger av Norges Kristelige Ungdomsforbund (NKUF) på Sørlandet seg ut av organisasjonen og dannet en selvstendig lokalorganisasjon, Sørlandets Kristelige Ungdomsforeninger. En vesentlig del av begrunnelsen for den nye organisasjonen var at moderorganisasjonen hadde vært for opptatt med det verdslige, idretten inkludert.⁶⁴

I min avhandling om kristendom og idrett på Sørlandet har jeg ikke funnet noen aktive idrettsfolk fra de toneangivende kristne grupperingene i mellomkrigstida. Mot slutten av mellomkrigstida var det en viss tilnærming mellom idretten og de kristne grupperingene ved at idrettslederne og borgeridrettens ledere møtte hverandre og diskuterte felles utfordringer. Et av disse møtene hadde som tema «En rett søndag».⁶⁵

Buskerud AIF's krets lag i fotball 1934. Bildet er tatt under en pause i Kristiansand etter at laget hadde spilt to kamper i Stavanger.

På møtene mot slutten av mellomkrigstida deltok ingen arbeideridrettsledere. Det kan se ut til at avstanden mellom borgeridretten og kristenfolket ble mindre, mens avstanden mellom arbeideridretten og kristenfolket forble stor. Etter andre verdenskrig, med fusjonen av arbeideridrett og borgeridrett i Norges Idrettsforbund, gikk det likevel flere tiår før kristenfolket på Sørlandet aksepterte idrettsaktivitet fullt ut. De tre hindringene for kristne ungdommers deltakelse i idrett var for det første all den idretten som ble utfoldet på søndagene; for det andre fryktet de kristne at idrettsmiljøet påvirket de unge kristne negativt og til slutt faren for frafall fra kristen tro fordi idretten ble mer verdifull enn det kristelige.⁶⁶

Noter

- 1 J.N. Tønnessen, *Kristiansands historie 1914-1945. I krigens århundre*, Kristiansand 1974
- 2 P. Larsen, 1979. *Med AIF-stjerna på brystet. Glimt fra norsk arbeideridrett*, Oslo 1979; F. Olstad, *Norsk idretts historie, bd. 1. Forsvar, Sport, klassekamp 1861-1939*, Oslo 1987.
- 3 Ø. Bjørnson, *På klassekampens grunn (1900-1920)*, bd. 2 i A. Kokkvold m.fl. (red.), *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, Oslo 1990; P. Maurseth, *Gjennom kriser til makt (1920-1935)*, bd. 3 i A. Kokkvold m.fl. (red.) *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, Oslo 1987.
- 4 I. Edin, *Politikk og idrett. En undersøkelse om forholdet mellom Norges Landsforbund for Idrett og Arbeidernes Idrettsforbund, 1924-1936*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1970; G.O. Halvorsen, *Kampen om arbeideridretten. Om forholdet mellom Arbeiderenes Idrettsforbund og Røde Sportsinternasjonalen*, hovedfagsoppgave

- i historie, Universitetet i Oslo 2006; Ø. Hodne, *Idrett og fritid. En mellomkrigsstudie i norsk idrettskultur*, Oslo 1995.
- 5 H. Bonesrønning, Arbeideridrett i Sør-Trøndelag, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Trondheim 1981; G. Tronsmoen, A.I.F. i Nord-Østerdal, eksamensbesvarelse i samtidshistorie, Oppland distriktshøgskole 1981; A. Vasshaug, Arbeideridretten i Salten 1933-1940, i *Fauskeboka*, Fauske 1985; E. Niemi, Idrett og politikk. Om arbeideridretten i Varanger, årbok 1992; E. Niemi, Idrett og politikk. Arbeidernes Idrettsforbund – et regionalt eksempel, i F. Fagertun (red.), *Veiviser i det mangfoldige nord. Utvalgte artikler av Einar Niemi*, Tromsø 2014; E. Sørsdal (red.), *«Frihet, sunnhet og kultur.» Arbeideridrett i Aust-Agder*, Arendal 1984.
  - 6 Tønnessen 1974.
  - 7 Maurseth 1987: 524ff. Se også Tønnessen 1974: 159 for hvilken rolle Samfunnhjelpen spilte i Kristiansand på begynnelsen av 1920-tallet: «Det var god kontakt mellom myndighetene og Samfunnhjelpen.»
  - 8 Fotballklubben Donn ble stiftet i 1909 og rekrutterte sterkt i den østre delen av Kvadraturen i Kristiansand. I den østre delen av byen bodde de bedrestilte og Donn fikk merkelappen «Lakkskoklubben».
  - 9 Statsarkivet i Kristiansand (heretter SK), Halvårsberetning for KAIL, september 1923 til mars 1924, 30.3.1924.
  - 10 *Sørlandet* 24.5.1924.
  - 11 SK, Halvårsberetning for KAIL, 1.4. til 1.11.1924, 31.10.1924: 1.
  - 12 SK, Kristiansand by, Skolestyret, Forhandlingsprotokoll 1915-1926: 213.
  - 13 SK, Kristiansand by, Skolestyret, Forhandlingsprotokoll 1915-1926: 214f.
  - 14 SK, 2. halvårsberetning for KAIL, 11.11.1930: 2.
  - 15 SK, Kristiansand by, Skolestyret, Forhandlingsprotokoll 1915-1926: 192f.
  - 16 SK, Kristiansand by, Skolestyret, Forhandlingsprotokoll 1915-1926: 189.
Med blyant er det etter de tre nevnte representantene ført inn – relativt utydelig «Kr. Forening.» En av de tre representantene gjenkjennes og tilhørte ledelsen i en av de kristne organisasjonene i Kristiansand. Det skal nevnes at denne representanten tilhørte lederskapet i Kristiansand Ynglingeforening som i 1928 sammen med en rekke avdelinger av Norges Kristelige Ungdomsforeninger forlot moderorganisasjonen og dannet Sørlandets Kristelige Ungdomsforeninger. Diskusjonen i moderorganisasjonen hadde lenge gått på hva som skulle prioriteres – unge gutters kristelige utvikling eller deres utvikling av andre aspekter ved livet. Idrett var et tema i 1928, og dette ville den nye organisasjonen ikke drive med. For mer om dette se N. Justvik, *Kristenfolkets forhold til idrett. Endringer på Sørlandet i etterkrigstida*, avhandling for graden doctor artium, Oslo 2007: 95-118.
  - 17 SK, Kristiansand by, Skolestyret, Forhandlingsprotokoll 19.1.1915-16.12.1926: 112, 189, 274. Av Protokol for valg af formænd og representanter for Kristiansand. Begyndt 1.12.1913. Sluttet 20.10.1937 framgår det at det bare var ved valgene i 1919, 1922 og 1925 at det ble foretatt separate valg til skolestyret.
  - 18 Olstad 1987: 226.
  - 19 Tønnesen 1974: 220f.
  - 20 SK, Generalforsamling i KAIL, 30.9.1925: 1.
  - 21 SK, Vest-Agder Distriktslag for Idrett, styreprotokoll, 4.6.1926: Sak nr. 2.
  - 22 SK, Vest-Agder Distriktslag for Idrett, styreprotokoll, 30.3.1926.
  - 23 I halvårsberetningen, perioden mars til oktober 1926, heter det at «En av årsagene til den daarlige sesong har vært den at laget stod indmeldt i A.I.F. indtil 3. Aug.»
  - 24 Alle årsberetningene for Distriktslaget har vært gjennomgått. Økonomi er et gjennomgangstema og det klages årvisst over lave statsbidrag. I

årsberetningen for 1923/24 klages det over den lave statsstøtta og det foreslås at Distriktstinget sløyfes dette året – innsparing på 800 kroner. Den økonomiske støtta var hovedinntektskilden til Distriktslaget som i neste omgang skulle overrisle medlemsklubbene. De fire særiddrettskretsene som lå under Distriktslaget – turn, friidrett, ski og fotball – fikk støtte til administrasjon fra statsstøtta. Særiddrettskretsene påtok seg også fra tid til annen agitasjonsarbeidet for idrett i periferien. Dette ble økonomisk dekket av Distriktslaget. Friidrettskretsen påtok seg agitasjonsarbeid i slutten av juni 1930 på flere forskjellige steder i Setesdalen. Klubbene kunne søke om støtte til diverse konkurranser – også underskudd ved konkurranser, premier, idrettsutstyr etc. Det var også mulig å søke Landsforbundet om støtte til opparbeidelse av idrettsanlegg. Et år ble det bevilget fra Landsforbundet 2000 kroner til opparbeidelse av idrettsanlegg (SK, Vest-Agder Distriktslag for Idrett, årsberetning 1923/24: 3.)

- 25 SK, Vest-Agder Distriktslag for Idrett, styreprotokoll, 1.4.1925: Sak 9.
- 26 *Sørlandet* 2.7.1924.
- 27 SK, Halvårsberetning for KAIL, 21.9.1929: 1. Tønnessen 1974 nevner aldri at det ble dannet et Kristiansand kommunistparti i forbindelse med splittelsen i 1923. Kristiansand Kommunistiske Ungdomslag som nevnes i det siterte, må derfor ha vært ungdomsorganisasjonen for det lokale arbeiderparti både i 1923 da KAIL ble dannet og i 1929 da KAIL ble rekonstruert.
- 28 SK, KAIL, protokoll 1923-1932: 26.4.1929.
- 29 *Sørlandet* 16., 24. og 29.5. Den 16. 5 er endatil logoen på førstesida i avisen.
- 30 Edin 1970: 15-30.
- 31 Tønnessen 1974: 170.
- 32 SK, KAIL, protokoll 1923-1932: Generalforsamling 1.8.1923: 8-11. Styremøte 7.9: 12. Ingen substansielle endringer ble krevd av Distriktslaget.
- 33 SK, KAIL, protokoll 1923-1932: 21.9.1929, 26.1.1930
- 34 Tønnessen 1974: 199 og 201 for omtale av Anders Lange i den tid han var Fædrelandslagets sekretær i Kristiansand. Se også (https://nbl.snl.no/Anders_Lange). Både Tønnessen og Store norske får fram Anders Langes rolle i den polariserte samtid. Han hamrer løs på skillet mellom idrett og politikk og prøver seg på et kupp i KAIL. Videre setter han opp en plakat to dager før 17. Mai 1930 og ber om 25 spreke karer til borgertoget som har sett seg lei på «Denne kommunistiske, reaksjonære propaganda som drives mot 17. Mai».
- 35 SK, KAIL, protokoll 1923-1932: Agitasjonsmøte 30.5.1930.
- 36 Tønnessen 1974: 201f.
- 37 For denne spenningen, se N.M. Justvik, Klassekamp og religiøst engasjerte arbeidere i Eydehavn og Vennesla, i B. Seland (red.), *Gud og mammon. Religion og næringsliv*, Oslo 2014.
- 38 SK, KAIL, protokoll 1923-1932: Halvårsberetning november 1930.
- 39 Tønnessen 1974: 197ff. I lokalvalget i Kristiansand gjorde Arbeiderpartiet det relativt godt ved å øke mandattallet fra 19 til 21, men partiet fikk færre stemmer enn ved stortingsvalget året før. Ved konstitueringen av bystyret på nyåret 1929 kunne ikke de borgerlige partiene samle seg om en ordfører kandidat og dermed var grunnen beredt for den første Arbeiderparti-ordfører i Kristiansand – Johan Øydegard, faktor i avisen *Sørlandet*. Endatil varaordføreren fikk Arbeiderpartiet, Ole Johan Olsen. Han hadde blitt valgt til Stortinget året før.
- 40 SK, KAIL, protokoll 1923-1932: Generalforsamling 29.3.1930.
- 41 *Sørlandet* 10.10.1932.
- 42 Tønnessen 1974: 290f; *Christiansands Tidende* 9.10.1932.
- 43 O.G. Sørensen (red.), *100 år i blått og hvitt. F.K. Donn 1909-2009*, Kristiansand 2010: 18.
- 44 SK, KAIL, protokoll: 1. halvårsberetning 1933: 2.

- 45 Ibid.
- 46 Tønnessen 1974: 291. Se også *Sørlandet* 11.3.1935 for referat fra åpningsrennet. *Fædrelandsvennen* hadde bare en tospalters annonse 9.3.1935, intet referat.
- 47 Informanthistorie 1. Informanten er tidligere informasjonssjef i Kristiansand kommune og lokalhistoriker Reidar Sødal. Fortalt til forfatteren under arbeidet med artikkelen.
- 48 Informanthistorie 2. Informanten er samme person som i fotnote 47.
- 49 SK, KAIL, protokoll 1923-1932: Halvårsberetning for KAIL, 11.10.1930. *Arbeider-idrett* 22.9.30. Verken halvårsberetningen for KAIL eller *Arbeider-idrett* er presise på når stiftelsen fant sted, men forteller at det skjedde i Kristiansand på en søndag. 22.9.1930 var en mandag og vi må anta at det er søndagen en uke tidligere, den 14. september, at kretsen ble stiftet. Når det gjelder de fire lagene fra stiftelsen er det rimelig å anta at alle fire lagene fikk sine representanter i styret. Styret er gjengitt med navn og geografisk sted; derfor de fire lagene som er nevnt i teksten. Lista AIL nevnes som en av klubbene KAIL spilte fotballkamper mot i 1930. Dette laget ser ikke ut til å ha blitt medlem av arbeideridrettskretsen på dette tidspunktet (KAIL, protokoll 1923-1932: Halvårsberetning for KAIL, 11.10.1930.).
- 50 «Laudals idrettsforening» heter klubben i den nevnte kilden. Lista AIL ser ikke ut til å ha blitt medlem av arbeideridrettskretsen
- 51 *Arbeider-idrett* 20.10.1930.
- 52 Sørsdal 1984: 18.
- 53 SK, KAIL, protokoll 1923-1932: Halvårsberetning for KAIL, 14.3.1930.
- 54 O.A. Nordli, Vennesla Arbeideridrettslag, i Vennesla Historielags Årsskrift 1994: 24.
- 55 Larsen 1979: 252ff. I 1931 ble Trygve Lie formann i AIF, men han stilte som betingelse at Hofmo ble sekretær og dermed forbundskontorets leder. Hofmo ble den sterke lederen i AIF fram til krigen. Hofmo etablerte seg også som arbeideridrettens ideolog gjennom boka *Idrett og politikk* fra 1933.
- 56 *Arbeideridrett* 15.1.1934.
- 57 Tønnessen 1974: 291.
- 58 Larsen 1979: 272, 263. Registrerer at Ålefjær AIL ikke er med på lista over de 23. 1.1.1934 var laget medlem av AIF, *Arbeideridrett* 15.1.1934.
- 59 P. Repstad, Mellom inderlighet og spissborgerskap. En samfunnsforsker ser på sørlandspietismen, i H. Inntjøre (red.), *Agderkirken. Artikler fra høgskolens sommerseminar i historie, Lillesand 2000*, i Skriftserien nr. 83. Høgskolen i Agder, Kristiansand 2002: 99.
- 60 I.W. Bø, Sports- og idrettsliv i Aust-Agder, i H.M. Fiskaa, H. Falck Myckland (red.), *Norges bebyggelse. Sørlege seksjon. Fylkesbindet for Aust-Agder, Vest-Agder og Rogaland fylker*, Oslo 1956: 208.
- 61 Olstad 1987; M. Goksøyr og F. Olstad, *Fotball! Norges Fotballforbund 100 år*, Oslo 2002; Larsen 1979.
- 62 Olstad 1987: 171.
- 63 Olstad 1987: 224; E. Nilsen, *Interesser hos voksne. En kartlegging av fritidsinteressene innen den norske befolkning i alderen 15-69*, Oslo 1958: 266.
- 64 Se note 16.
- 65 Justvik 2007: 95-118.
- 66 Ibid: 120-207.